

**SHAMSIRO‘Y HASANOVA – XX-ASRNING IKKINCHI YARMIDA
SHARQ SHOIRALARI SIYMOSINI JONLANTIRGAN
BIRINCHI AYOL RASSOM**

Zohidjonova Muattar Omonulla qizi

K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instiuti

San‘atshunoslik: tasviriy va amaliy san‘at

yo‘nalishning 3-bosqich talabasi

АННОТАЦИЯ

Мақолада миллий рангасвир тарихида илк rassom аёл – Шамсирўй Ҳасанованинг ижоди ёритилган бўлиб, асосий эътибор Нодирабегим, Увайсий, Зебунисо, Мутриба каби портретлари орқали биринчилардан Шарқ адабларининг сиймосига мурожаат этилганлиги очиқ берилган. Rassom тарихий портретда шоираларнинг қиёфаларини тиклаш, портретларда бадиийлик хусусиятларига эътибор қаратишга интилдани ёритилган.

Калит сўз: Ўзбекистон рангасвири, тарихий портрет, Нодирабегим, Зебуниса, Увайсий, Мутриба, Шамсирўй Ҳасанова, Чингиз Аҳмаров.

**ШАМСИРОЙ ХАСАНОВА – ПЕРВАЯ ХУДОЖНИЦА,
ВОЗРОЖДАЮЩАЯ ОБРАЗ ВОСТОЧНЫХ ПОЭТЕС ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

Зоҳиджонова Муаттара Омонулла кизи.

Национальный институт живописи и дизайна имени К. Бехзода

Искусствоведение: изобразительное и прикладное искусство

студентка 3 курса

АННОТАЦИЯ

В статье освещается творчество Шамсирой Хасановой, первой женщины-художницы в истории национальной живописи и выявляется, что она первой обратилась к образу восточных писателей через свои портреты Нодирабегим, Увайсий, Зебунисо, Мутриба. Обосновывается, что художник пытаясь восстановить образы поэтов в историческом портрете, акцентировала всё внимание на художественных особенностях портретов.

Ключевое слова: национальная живопись Узбекистана, исторический портрет, Нодирабегим, Зебуниса, Увайсий, Мутриба, Шамсирой Хасанова, Чингиз Ахмаров.

SHAMSIROY KHASANOVA IS THE FIRST ARTIST TO REVIVE THE IMAGE OF ORIENTAL POETS IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Zahidjonova Muattar Omonulla kizi.

K. Behzod National Institute of Painting and Design

Art history: fine and applied arts

3rd year student

ABSTRACT

The article highlights the work of Shamsra Hasanova, the first female artist in the history of national painting, and reveals that she was the first to turn to the image of Oriental writers through her portraits of Nodirabegim, Uvaysi, Zebuniso, Mutriba. It is proved that the artist, trying to restore the images of poets in a historical portrait, focused all attention on the artistic features of portraits.

Keyword: national painting of Uzbekistan, historical portrait, Nodirabegim, Zebunnisa, Uwaisiy, Mutriba, Shamsiroy Khasanova, Chingiz Akhmarov.

XX-asrda O‘zbekistonda rus-yevropa madaniyati ta’sirida teatr, tasviriy san’at, kino kabi san’at turlari keng rivojlandi. Mamlakatda nafis xilqat egalari tobora jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va badiiy hayotida o‘z o‘rnini topa boshladi. Ular orasida “Sharq Aysedora Dunkani” sifatida tanilgan baletmeyster, raqqosa Tamaraxonim (1906 – 1991), yuridik fanlar doktori, O‘zSSR yustitsiyasi vaziri, O‘zSSR oliy sudi raisi, jinoyat huquqi bo‘yicha o‘zbek tilidagi birinchi darslik muallifi, ayollarning haq-huquqlari kurashchisi Xadicha Sulaymonova (1913 – 1965), o‘zbek ayollari taqdiri kuyunchagi, shoira Zulfiya (1915–1996), xalqaro darajadagi balerina, mashhur spektakllar baletmeysteri, «Munojot», «Tanovar», «Dilxiroj» milliy raqslari xoreografi, pedagog Galiya Izmaylova (1923–2010) nomlarini faxr bilan tilga olish mumkin. Zamondagi xotin-qizlarning mutloq ko‘pchiligi qishloq xo‘jaligida – paxta terish, pilla yetishtirish, traktor haydash bilan band bo‘lgan vaqtda ular millat ayollarining ilmiy, ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, yangi jamiyatni qurishda ayollarning faol rolini oshirish bilan band bo‘lishdi. Albatta, murakkab va qaltis siyosiy makon, barqaror bo‘lmagan mafkuraviy cheklovlar qurshovida ayollarning ijodkor, rahbar sifatidagi faoliyatlari osonlikcha kechmagan. Bunga umrini milliy rangtasvir

rivojiga, Sharq shoiralari nomini tiklash, ommalashtirish hamda ularning siymosini yaratishga bag'ishlagan ilk o'zbek ayol rassomi – Shamsiro'y Hasanova (1917–1956) ijodi misolida guvoh bo'lish mumkin. Rassomning ijodi, milliy rangtasvir rivojiga qo'shgan hissasi hukumat tomonidan e'tirof etilib, Kamoliddin Behzod institutida ayol-qizlar ijodini rahbatlantirish maqsadida Shamsiro'y Hasanova nomli stipendiya tashkil etildi. Bu albatta, rassom ijodiga munosib e'tirofdir.

Shamsiro'y Hasanova yurtimizda inqilobiy to'ntarishlaru turli siyosiy o'zgarishlar ro'y berayotgan murakkab bir davrda Toshkentdagi ishchilar shaharchasida tug'ilgan. Mohir kashtachi bo'lgan onasining ranglar tanlash iste'dodi, yoki ganch va yog'och ustasi bo'lgan otasining shakllar yasash mahorati unda badiiy ijodga mehr uyg'otgan. O'tgan asrning o'ttizinchi yillarida ayol kishining rassom bo'lishi g'ayritabiiy hodisa, ko'pchilik uchun andozaga tushmaydigan bir hol edi. 1924-yilda u Zebiniso Begim nomidagi o'rta maktabga kirib, uni 1931-yilda tamomlaydi. 1931–1932-yillarda maktabgacha ta'lim bilim yurtida o'qiydi. O'qish jarayonida rangtasvirga ishtiyoqi balandligi bois, devoriy gazetalarning bezak ishlarida qatnashgan. So'ng, Toshkentdagi Badiiy bilim yurtida va O'zbekiston rassomlari uyushmasi qoshidagi malaka oshirish studiyasida o'qigan [1]. 1941-yilda O'zbekiston davlat san'at muzeyiga ishga kirib, ekskursovodlikdan to muzey direktorigacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi. Bu yerda u turmush o'rtog'i O'zbekiston xalq rassomi, mahobatli rangtasvir ustasi Chingiz Axmarov bilan tanishadi. Bu ikki ijodkorlarning badiiy olami bir-biriga juda yaqin edi. Ijod ular uchun yashash tarziga, hayotiga aylangan edi.

Sh.Hasanova ijodini boshlagan davrda A.Volkov, P.Benkov, N.Kashina, Z.Kovalevskaya kabi zabardast, kuchli, professional badiiy ta'limga ega rassomlar guruhi badiiy maydonda yetakchilik qilishar edi. Ularning ijodiy qudrati fonida nozik Shamsiro'y darrov taslim bo'lmadi. Aksincha, muzeydagi jahon rangtasviri durdonalaridan nusxa ko'chirish, etyudlarga chiqish orqali badiiy malakasini sayqallab bordi hamda Sharq shoiralari siymosini yaratish kabi o'z yo'lini belgiladi. Arxiv manbalaridagi 1930-1950 yillardagi ko'rgazmalarni muhokamasi dalolatnomalari, mazkur yillardagi san'atshunoslik tadqiqotlari bilan tanishish jarayonida doimiy shafqatsiz tanqidlar sharoitlarida ular uchun ijod qilish naqadar og'ir bo'lganligi kishini qattiq hayratga soladi. Go'yoki ularning taqdiri uzra g'oyaviy mashinaning kuchli bosimi ezg'ilab o'tgandek.

Ikkinchi jahon urushi yillarda tarixiy shaxslar portretlarini yaratishga e'tibor ortgan edi. Uning 1940 yillarda yaratgan “Shoira Zebuniso” (1943, 1946), “Shoira Nodira” (1944-1945), “Shoira Uvaysiy” (1947), “Shoira Mutriba” (1947) portretlarida rassom yuksak oliy maqsadni, ya'ni she'riyati kam sonli muxlislarga ma'lum, shaxsi to'laqonli o'rganilmagan tarixiy qiyofalarni jonlantirish maqsadini qo'ydi.

Tasvirlanuvchilarning har birida rassom o'ziga yaqin va tanish fazilatlarini – xarakterning barqarorligini, ma'naviy yuksaklikni ko'rdi. Sh.Hasanova o'n yil avval paranjisini yechib, ijtimoiy faolligi oshgan ayollarning nafaqat jismoniy, balki ilmiy, intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishlari uchun ideallar lozimligi va bu albatta turkiy xalq vakillari bo'lishi lozimligini o'z vaqtida anglay olgan. Zotan, rassomlar ijodida asosiy ayol qahramonlar sifatida kolxozchi, brigadir, zarbdor, komsomol ayol-qizlarning portretlari olib chiqilar edi.

O'zbek xalqining qahramonlik o'tmishi mavzusini ulug'lash jarayonlarida rassom o'tmishdagi mashxur o'zbek shoira, yozuvchilari portretlari ustida izlanishlar olib bordi. Bu uning uslubini shakllanishida muhim uo'rin tutdi. Sh.Xasanova bu obrazlarni Sharq miniatyurasi an'analari, mo'yqalam surtmalari kengligi va xarakter individualligi bilan boyitgan xolda yaratdi. O'rta Osiyo miniatyura maktabi va mahobatli rassomchiligining plastik yechimi, ziynatli bezakdor rang gammasi uning ishlarining, ijodiy uslubini shakllanishiga ta'sir etdi. Bu xususiyatlar uning tarixiy portretlarida o'z ifodasini topdi. Boburning nabirasi hind shoirasi Zebuniso begim, Nodirabegim, Uvaysiy, Mutriba portreti o'zining kompozitsiya tuzilishi, koloritining go'zalligi va chiziq plastikasining ifodaliligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa qashg'ar shoirasi Mutriba portreti o'zining shaftoli gulidek nozik, billurdek tiniq rangi, chiziqklarining musiqaviyligi bilan katta taassurot qoldiradi. Shoira Mutribaning figurasi qotib qolgandek va bir paytning o'zida harakatda. Uning go'zalligi ertaknamo, ideal va bir paytning o'zida insoniy xislatlarga boy. Sh.Xasanova aniq obrazni ideal va hayotiy mazmunga to'ldirgan. Rassom o'z asarida sharq miniatyura va maxobatli devoriy rassomlik san'ati va g'arb realistik sanati ananalarini uyg'unlashtirishga intilib o'ziga xos yangi plastik yechimga erishgan. Bu tarixiy siymolar bugungi kunda o'zi rahbarlik qilgan O'zbekiston davlat san'at muzeyida saqlanmoqda.

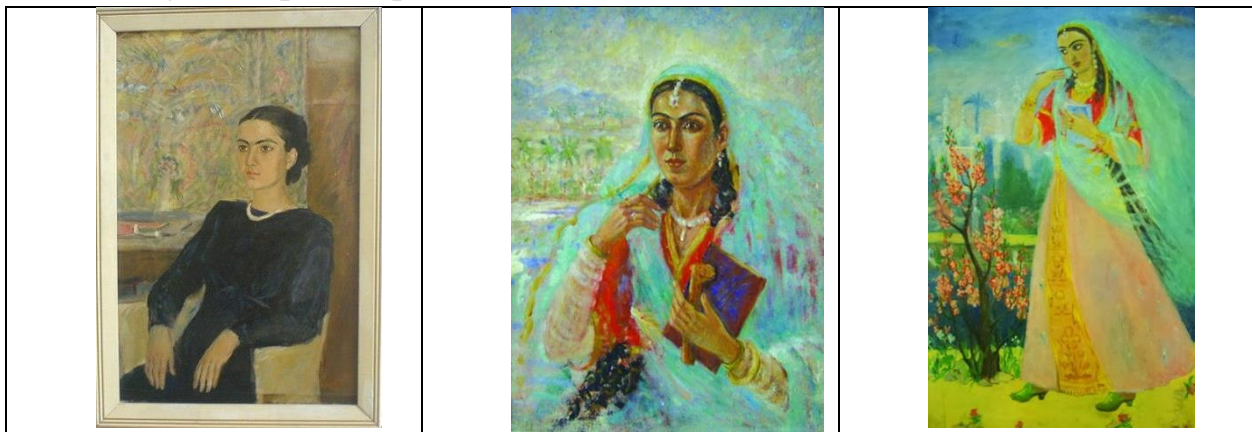
Tarixda shoiralarning betakror she'rlari qolgan, ammo ularning portretlari yo'q va obrazlarni tasvirlash tabiiyki musavvira uchun ko'plab mashaqqatlarni keltirib chiqargan. Rassomning rangtasvir asarlari bilan tanishar ekanmiz rassom o'z oldida turgan vazifalarni naqadar mahorat bilan yechganiga amin bo'lamiz. Zebuniso portretida biz nafaqat o'ziga o'xshash qiyofa ekanligini balki uni Sh.Xasanovaga o'xshash yosh, hayajonli va izlanuvchanlikni ko'ramiz [2].

Sh.Xasanovaning barcha asarlarida milliy xarakterni ochib berishga intilish, o'zining rangtasvirova badiiy tilini, shaxsiy ifoda uslubini izlash sezilib turadi. Asarlar kompozitsion tuzilishi, koloritining go'zalligi va chiziq plastikasining ifodaliligi bilan ajralib turadi. Musavviraning «Bog'bon qiz», «Skripkachi qiz», «Avtoportret», «Qashqar shoirasi Mutriba», «Zebuniso», «Nodirabegim» kabi durdona asarlari o'zbek tasviriy san'ati xazinasidan mustahkam joy oldi. Uning «Koptok gul», «Xitoy chinnisi», «Mevalar» kabi natyurmortlarida aks etgan tasvirlar o'zbekona an'alar,

xalqimizning kundalik yashash tarzining bir qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, «Natyurmort» asarida och qizg‘ish ranglar fonida oppoq kuzgi xrizantemalar, piyola, chinni idishlar, kichik ayol haykalchasi, xatdon va maktub mayin ranglarda chizilgan, ularda ziyoli bir ayol qalbining ichki hissiy kechinmalarini anglash mumkin.

Shamsro‘y Hasanova tabiatan g‘oyat kamtar inson edi. Muzeysga kelib turgan talabalarga o‘z mehrini bergan, o‘zbek san‘at va madaniyati tarixining jasoratli, zukko, ijodkor ayollari haqida hikoya qilishni burchi deb bilgan. U katta orzu va umidlar bilan yashagan. Bu haqda keksa pedagog rassom To‘xtamurod Sodiqov shunday xotirlaydi: “Men P.Benkov nomli respublika bilim yurti talabasi edim. San‘at muzeyida V.Vereshaginning «Ko‘knori chekuvchilar» kartinasidan nusxa ko‘chirar edim. O‘shanda Shamsro‘y opa muzey direktori yedi. Men muzeyga uch oy davomida muntazam kelib turdim. Opa meni tez-tez o‘z xonasiga olib kirib, choy bilan siylar, rassomlik mahorati haqida gapirar, meni o‘z tengidek ko‘rardi. Opa mendan o‘n to‘rt yosh katta edi, qarangki, men institutga kirganimda, u kishi shu yoshida uchinchi kursda o‘qir ekan. U kishining «O‘zbek ayollari» nomli diplom ishi respublika rassomlik bilim yurti binosi foyesida osiqlik turardi. Musavvira ijodidan biz bilgandan ko‘ra ko‘proq meros qolgan. Bunday deyishimga bir voqea asos beradi. Bir kuni Nosir Husanov bir mahallaga borib qoladi va bir xonadonning uy chordog‘idan o‘ram-o‘ram qilib qo‘yilgan asarlarni ko‘rib qoladi. Shunda u: «Sizlarning oilangizda rassom bormi?» deb so‘raganida, uy egasi Shamsro‘y Hasanova ularning yaqin qarindoshi bo‘lganini, bu asarlar undan meros ekanini aytadi. Afsuski, men Nosirdan uning manzilini so‘ramagan edim. Nosir ham bundan o‘n yilcha avval olamdan o‘tgan” [3].

Shamsiro‘y Hasanova 1956-yil kuzida og‘ir dardga chalinib, vafot etdi. Undan bir-biridan go‘zal rangtasvir asarlari meros qoldi. Rassom uzoq yashamasa-da, O‘zbekiston tasviriy san‘ati uchun uning nomi bilan o‘tmishdagi o‘zbek adibalari obrazlari galereyasi yaratildi va badiiy merosi sabab o‘zining nomi ham mazkur adibalar qatoridan joy oldi. Shamsiro‘y Hasanovaning tarixiy siymolar obrazi aks ettirilgan mashhur asarlari bugungi kunda o‘zi rahbarlik qilgan O‘zbekiston davlat san‘at muzeyida saqlanmoqda.

Shamsiro‘y Hasanova avtoportreti	Zebuniso portreti. 1943 yil	Zebuniso portreti. 1946 yil
		
Nodirabegim portreti. 1945-46 yy	Shoira Uvaysiy portreti	Qashqar shoirasi Mutriba portreti

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1]. Fatxullayev R. Shamsiro‘y Hasanova: ranglardagi ishq sarguzashti / Jahon adabiyoti. – Toshkent: 2017. B. 202 – 203.

[2]. Саидова Д. Жемчужина узбекского искусства – художник Шамсирой Хасанова / SAN‘AT №1-2. – Тошкент: 2005. https://sanat.orexca.com/2005-rus/2005-1-2/pearl_of_art-2/

[3]. Normatov H. Shamsroyning qalb tugyonlari & Shamsroy. Telefilm. 2012. Xurshid Davron kutubxonasi. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/nodir-normatov-shamsroyning-qalb-tugyonlari.html>